

Szakál Anna

Bevezető gondolatok az erdélyi magyar közgyűjtemények egodokumentumainak kutatási lehetőségeiről

A 2022 októberében megrendezett tudománytörténeti konferencián *Kutatói egodokumentumok erdélyi közgyűjteményekben* címmel szerveztünk kerekasztal-beszélgetést. Ennek elsődleges célja az volt, hogy a néprajzi közgondolkodásban is megkezdjük annak a kérdésnek a körüljárását, hogy előremutató lehetne-e – és ha igen, miként – a kutatói egodokumentumok¹ tudományos kutatásba való beemelése.

Négy intézményt kértünk fel, hogy vegyenek részt a beszélgetésen. Közülük a felkérést elfogadó három kutatóval (a Jakabffy Elemér Alapítványtól Bárdi Nándorral, az Erdélyi Múzeum-Egyesülettől Bogdándi Zsolttal és a Székely Nemzeti Múzeumtól Szócsné Gazda Enikővel) arról kíséreltünk meg a hallgatóság számára is képet alkotni, hogy milyen súlyllyal vannak jelen az értelmiségi (szűkebben a kutatói) egodokumentumok az általuk képviselt erdélyi magyar közgyűjteményekben, ezeknek mennyire tervszerű a begyűjtésük, mennyire irányul erre is az intézmény gyűjteménygyarapítási koncepciója, milyen mértékben lehetséges a tudományos kutatásba bevonni ezeket: mennyire láthatóak át, mennyire

¹ Kutatói egodokumentum alatt (Gyáni Gábor tanulmánya nyomán, lásd Gyáni 2019) azokat a változó hosszúságú szövegeket értem, amelyek valamilyen módon az illető kutató szakmai életéről, kutatásairól, pályatársairól, a kor tudománypolitikájáról, saját vagy mások kutatásairól szolgáltatnak adatokat. Ilyen módon ebbe a kategóriába tartozhat a szakmai levelezés, a terepnapló, a gyűjtőfüzet, a (papírra vetett, word fájlba írt, könyvbe, széljegyzetként tett) jegyzetek. Ezeket a kutató többnyire maga vagy (levelek esetében) egy olvasója számára készíti. Hasonlóan ebbe a kategóriába sorolom azokat a szövegeket is, amelyek egy esetleges későbbi megjelentetés szándékával, legtöbb esetben a kutató ellenőrzésével és engedélyével, felkérésre vagy épp önigazolásként keletkeznek. Ide tartozik például az interjú, a visszaemlékezés vagy az önéletrész.

könnyen érhetőek el, mennyire feldolgozottak, mennyire keresettek és mindezzel összefüggésben maga az intézmény / a szakemberek milyen nehézségekkel küzdenek.

Ebben az első kérdésfelvetésben a magyar vezetésű intézményeket, intézményi gyakorlatukat, lehetőségeiket, erőfeszítéseiket, ezek eredményeit szerettük volna megmutatni. Másfajta motivációt, lehetőséget, célokat feltételezve nem szólítottuk meg a román állami közgyűjtemények dolgozóit, vezetőit, és így nem, vagy csak érintőlegesen beszélünk azokról (kolozsvári viszonylatban például a Lucian Blaga Egyetemi Könyvtárról, a Kolozsvári Akadémiai Könyvtárról, a Kolozs megyei Állami Levéltárról), amelyekbe egyébként számos magyar vonatkozású hagyaték került a magyar egyházi és állami intézményekből az államosítást követően. Hasonlóképpen nem beszélünk azokról a szintén román állami intézményekről (mint például a Kolozsvári Folklórintézet), amelyeknek a létrejötte a világháború utánra tehető, és amelyek elsődlegesen recens gyűjtéseket végeztek. A megkezdett gondolatkör esetleges folytatásában az ő tapasztalataikra, elképzeléseikre is kíváncsiak lennénk.

Az októberi kerekasztal jelen írott változatához az összesen hat megszólított intézményből négy válaszolt, ezek olvashatók alább. Bárdi Nándor, a Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézetének tudományos főmunkatársa, írásában először azt vázolja, hogy miként kezdődött a rendszerváltás után a határon túli kisebbségek (ezen belül is elsősorban az erdélyi magyarsággal kapcsolatos) történeti forrásanyagok összegyűjtése, a kutatás számára elérhetővé tétele. Ezután a romániai magyarság történeti dokumentációját gyűjtő Jakabffy Elemér Alapítvány Kortörténeti Gyűjtemény szerteágazó tevékenységét ismerteti, valamint a hozzá kapcsolódó *adatbank.ro*-n elérhető digitális tartalmakat tekinti át – külön kitérve a hagyatékokra, az ezekben található egodokumentumokra. Bogdándi Zsolt, az Erdélyi Múzeum-Egyesület kutatója és levéltárosa, az intézmény iratmentő munkáját, a náluk található hagyatékokat mutatja be. Molnár Lehel a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárának vezetőjeként a levéltárban folyó munkákat és az egodokumentumoknak ebben elfoglalt helyét ismerteti. A három kolozsvári intézmény után Szócsné Gazda Enikő muzeológus a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum Levéltárának történetét és az ott nagy intenzitással folyó munkát mutatja be.

Úgy vélem, ezekből az összefoglalókból is láthatóvá válik majd, hogy milyen – sok esetben már-már – gigászi erőfeszítéseket tesznek egyes intézmények, vagy az intézményen belül egyes személyek, annak érdekében, hogy valamit az erdélyi magyar kultúra múltjából megmentsenek, a kutatás számára annyi évtized után elérhetővé tegyenek. És a sorok között az is láthatóvá válik, hogy sokszor mennyire egyedül vannak hagyva ebben, hogy mennyire önfeláldozó és tiszteletet parancsoló is ez a munka.

Talán nem véletlen, mert nem előzmények nélküli mindez: Erdélyben a 20. században újra és újra szükség volt a hatalmas erőfeszítéssel és önfeláldozással járó iratgyűjtésre és -mentésre. Valamivel tovább tágítva a perspektívát – ahonnan az egodokumentumokat szemlélni szeretnénk, de amire hiszem, hogy szükség van ahhoz, hogy helyén tudjuk kezelni azokat és a jelen kutatás lehetőségeit is –, idézzük fel egy villanásnyira Kelemen Lajos, az Erdélyi Múzeum-Egyesület² és az Unitárius Egyház legendás levéltárosának alakját. Ismert róla, hogy amikor az Egyesület levéltárosaként elkezdett dolgozni, az intézmény állománya negyvenezer tételnyi dokumentumot számlált, ez 1918-ra félmillióra duzzadt, amikor pedig mindezt a második világháború után államosították, már milliós darabszámú volt. Kiss András teszi fel a kérdést, amire Szabó T. Attila szavaival válaszol: „Hogyan sikerülhetett ezt a felbecsülhetetlen értékű gyűjteményt létrehozni? »Személyes rábeszéléssel, tanítványai, barátai, tisztelői mozgósításával, széles körű ismeretsége felhasználásával, a napilapokban fáradhatatlan hírveréssel. Az adományok jelentőségének nyilvános ismertetésével, méltatásával, kezdve a legnagyobb erdélyi családi levéltárak akkori tulajdonosain a néhány levélből álló gyűjteményecskék birtokosáig sok-sok embert rávett arra, hogy az erdélyi múlt írásbeliségének anyagába tartozó egyéni vagy családi gyűjteményt megőrzés végett a múzeumi levéltárnak adja át»” (Kiss 2005: 10).

Reméljük, hogy az alább olvasható beszámolók és ez a most megkezdett gondolkodási folyamat is hasznosulni tud a kutatás számára.

² Az Erdélyi Múzeum-Egyesület második (és utalásszinten az első) világháború körüli iratmentő munkájához (és benne Kelemen Lajos szerepéhez) vö. Jakab (Bözödi) 1994; Jakó 1994a, 1994b; Sebestyén 1994.

Szakirodalom

Gyáni Gábor

2019 Az ego-dokumentumok történetírói haszna. *Bárka* XXVII. (2) 69–74.

Jakab (Bözödi) György

1994 Bözödi György jelentése az Erdélyi Múzeum-Egyesület Elnökségének. *Erdélyi Múzeum* LVI. (1–2) 119–127.

Jakó Zsigmond

1994a Az erdélyi levéltárvédelem múltjából. *Erdélyi Múzeum* LVI. (1–2) 85–86.

1994b Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának 1944. évi működéséről. *Erdélyi Múzeum* LVI. (1–2) 86–105.

Kiss András

2005 Kelemen Lajos naplójának közzététele. Kelemen Lajos élete és munkássága. *Unitarius Élet* LIX. (5) 9–10.

Sebestyén József

1994 Jelentés a bonchidai gróf Bánffy-kastély könyv- és levéltármaradványainak az Erdélyi Nemzeti Múzeumba való beszállítására vonatkozó kiküldetéséről. *Erdélyi Múzeum* LVI. (1–2) 115–116.

Despre posibilitatea cercetării ecodocumentelor din colecțiile publice maghiare din Transilvania

În cadrul conferinței anuale despre istoria cercetării etnografice din octombrie 2022 a fost organizat o dezbatere cu titlul *Egodocumentele cercetătorilor în colecții publice din Transilvania*. Scopul primordial a fost dezbaterea ideii că ar fi sau nu – și dacă da, atunci cum – benefică includerea egodocumentelor în cercetarea științifică. Dintre cele șase instituții la care s-a apelat patru au trimis răspunsurile proprii, care se pot citi mai jos. Nándor Bárdi de la Fundația Jakabffy Elemér, Zsolt Bogdándi de la Societatea Muzeului Ardelean, Molnár Lehel de la Arhiva Bisericii Unitariene din Cluj-Napoca și Enikő Gazda de la Muzeul Național Secuiesc din Sfântu Gheorghe încearcă să formuleze o imagine despre prezența cantitativă și calitativă a egodocumentelor intelectuale (în special a cercetătorilor) în instituțiile reprezentate de ei, despre culegerea acestor documente și locul lor în procesul și concepția de colecționare a instituțiilor, respectiv în ce măsură pot fi introduse acestea în cercetarea științifică: care ar fi gradul de vizibilitate, de accesibilitate, de prelucrare a acestora, dacă sunt acestea căutate, totodată care ar fi dificultățile cu care se confruntă în acest context.

Possibilities of the Research of Egodocuments in Transylvanian Public Collections

As part of the annual history of science conference in October 2022 it was organized a roundtable titled *Egodocuments of researchers in Transylvanian public collections* with the aim of starting a discussion within the community of ethnographers on whether it would be progressive – and if yes, how – to include the study of egodocuments of researchers in scientific research. Four of the six addressed institutions sent their answers that you can read below. Nándor Bárdi from Jakabffy Elemér Foundation, Zsolt Bogdándi from Transylvanian Museum Society, Molnár Lehel from the Archive of the Unitarian Church in Cluj-Napoca and Enikő Gazda from the Szekler National Museum are all attempting to consider the proportion of egodocuments of intellectuals (researchers, in a more strict sense) in the public collections they represent; how systematic the collection of such documents was and whether these institutions put any emphasis on acquiring such documents in their current concept of developing their collection; to what extent these egodocuments can be used in scientific research; how accessible, how well-organised, how well-processed they are, whether they are in demand amongst researchers and whether the institutions themselves or their employees experience any difficulties regarding these documents.